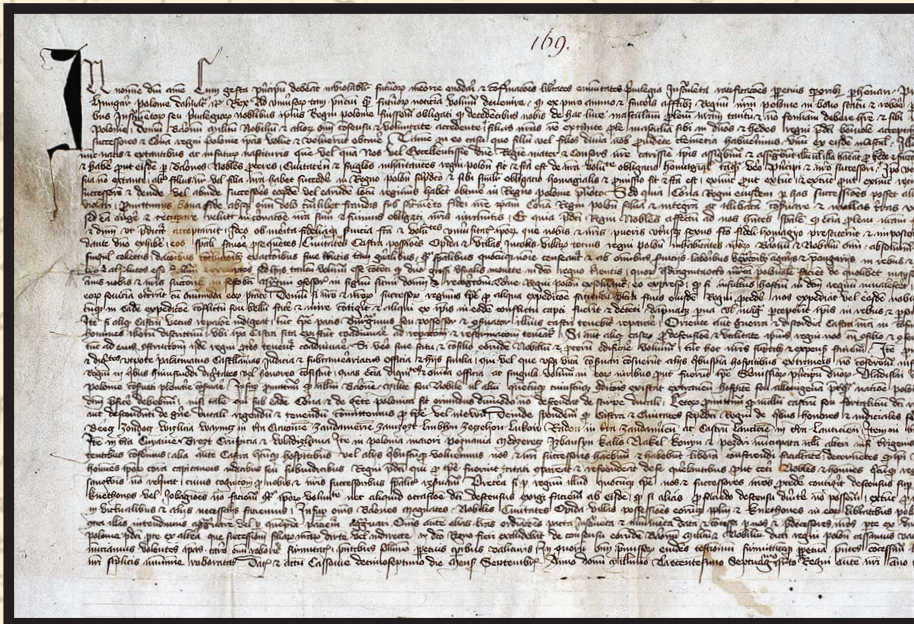

BAGI DÁNIEL

AZ ANIOUK KRAKKÓBAN

NAGY LAJOS LENGYELORSZÁGI URALMÁNAK
BELPOLITIKAI KÉRDÉSEI

KRONOSZ KIADÓ

Bagi Dániel

Az Anjouk Krakkóban

BAGI DÁNIEL

Az Anjouk Krakkóban

Nagy Lajos lengyelországi uralmának
belpolitikai kérdései

KRONOSZ KIADÓ

Pécs, 2014

Jelen elektronikus kiadvány a Kronosz Kiadó gondozásában
2014-ben megjelent nyomtatott kötet változatlan kiadása

pdf ISBN 978-615-6027-33-7

A kötetben szereplő térképet Nagy Béla készítette

A borítón a kassai privilégium (1374) fotója látható

© Bagi Dániel
© Kronosz Kiadó

Tartalom

Előszó	7
Nagy Lajos krakkói uralma a történeti irodalomban	9
A korszak forrásai	17
Czarnkowi János krónikája	17
A kassai privilégium	26
A kassai privilégium szövege és tartalma	28
A kassai privilégium lehetséges forrásai	34
A kassai privilégium „műfaja”	44
Források és szakirodalom: köztes mérleg	49
A trónöröklés	51
Az adókérdés	64
Társadalom-, birtokadományozási és méltóságbetöltési politika	84
Összegzés	118
Források és irodalom	123
Személynév mutató	138
Zusammenfassung	141

Előszó

Jelen könyv, mely 1999-ben a Kossuth Lajos Tudományegyetemen megvédett doktori disszertációm rövidített és javított változata, az első magyar–lengyel perszonális unió történetének bemutatására vállalkozik. Mint minden hasonló vállalkozás esetében, itt is azonnal felmerül a kérdés, van-e egyáltalán létjogosultsága egy ilyen témájú munka megszületésének? Szinte közhelyszerű megállapítás, hogy a lengyel és a magyar történelem számos hasonlóságot mutat, és hogy a két nemzet között rengeteg érintkezési terület alakult ki. Közös ügyeinkkel foglalkozó irodalmunk¹ azonban inkább az új-, az elmúlt években pedig a legújabb kor eseményeinek feldolgozására törekszik,² a középkori események vizsgálatának kevesebb figyelmet szentel. Ez természetesen érthető, hiszen az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc lengyel vonatkozásai és szereplői megkerülhetetlenek, a múlt század végi politikai rendszerváltás óta pedig megnyílt az út az 1939–1944 közötti időszak és 1956 lengyel–magyar vetületű kutatásai előtt. E magyar nyelven elérhető munkák sajátossága, hogy a magyar–lengyel történeti kapcsolatok középkori szakaszát terjedelmileg is szűk keretek között tárgyalják, és az Árpád- illetve Anjou-kori történeteket, így Nagy Lajos lengyelországi uralmát is alapvetően dinasztikus szemszögből ábrázolják.³

Ami a jelen munka főtárgyát illeti: Nagy Lajos krakkói uralmának köztörténeti eseményeit kielégítően ismerjük. Kevésbé feldolgozottak azonban az uralma alatt megfogható tényleges belpolitikai intézkedései, és ez az állítás a magyar történetírás érthetően mérsékelt érdeklődésén túl a lengyel nemzeti historiográfiára is vonatkozik. Ezért e munka cél-

¹ A nagyobb, összefoglaló jellegű művekben a középkori részek aránytalanul kevés helyet kapnak. Vö. SZOKOLAY 1997; KAPRONCZAY 2000; PERÉNYI 1962; KOVÁCS–DÁVID 1978.

² Lásd e tekintetben: TISCHLER 1996.

³ KAPRONCZAY 2000. 21–23.; SZOKOLAY 1997. 24–25.

ja elsősorban az, hogy az elérhető források és a szakirodalom ütköztetésével arra a kérdésre keresse a választ, hogy mennyiben igazolható a történetírás és a lengyel történeti emlékezet ítélete Lajos kormányzatáról. E cél elérésének érdekében munkámban szakítani kívántam azzal a hagyománnyal és szemlélettel, mely az első magyar–lengyel perszonális unió megítélésének súlypontjait a dinasztikus és diplomáciai kapcsolatokra helyezte. Sokkal érdekesebb eredményeket érhetünk el, ha a már a középkor folyamán az Anjou-kormányzattal szemben megfogalmazott kritikákat szembesítjük a források alapján megfogható tényleges belpolitikai intézkedésekkel.

Az ügy természetéből fakad, hogy a jelen munkában elsősorban a Lengyelországban keletkezett és lengyel nyelvű szakirodalmi tanulmányokat kellett felhasználni, amit nem csak a „területi illetékesség” tett indokolttá, hanem az a kétségtelen körülmény is, hogy – miként fent már röviden szóltam róla, s alább még részletesen visszatérek rá – a magyar történetírás csak általánosságban foglalkozott Lajos király krakkói éveivel. A lengyel és a magyar nyelvű munkák mellett igyekeztem felhasználni minden egyéb, a kérdésre vonatkozó és elérhető munkát.

Végezetül szeretnék köszönetet mondani Jerzy Wyrozumski professzornak, a Jagelló Egyetem nyugalmazott egyetemi tanárának, aki még doktori disszertációm elkészülte előtt lehetővé tette, hogy Krakkóban elvégezhessem a szükséges anyaggyűjtést. Külön szeretnék köszönetet mondani Solymosi László professzornak, akinek konstruktív kritikái megfigyeléseit és értékes tanácsait igyekeztem hasznosítani a jelen munka során is.

Pécsett, 2014 májusában

A szerző

Nagy Lajos krakkói uralma a történeti irodalomban

Nagy Lajos rövid, tizenkét évig tartó krakkói uralma nem tartozik a történeti feldolgozások népszerű témái közé. A magyar nyelvű polonista irodalmon kívül⁴ a magyar historiográfia érdeklődését legfeljebb az Anjou-kor egészének egy rövid mellékszálaként keltette fel. Nem sokkal jobb a helyzet a lengyel történeti kutatásban sem. Az 1370–1382 közötti tizenkét év történései szinte elvesznek az utolsó két Piast uralkodó, a Piast-monarchiát újraegyesítő és felvirágoztató Łokietek Ulászló (1320–1333) és Nagy Kázmér (1333–1370), valamint a Jagelló-kor nyitányának tekinthető Anjou Hedvig (1384–1399) uralmáról írott számos monográfia és egyéb feldolgozás között. A mérsékelt történetírói érdeklődés ellenére a lengyelországi Anjou kormányzat megítélésében néhány olyan markáns, máig ható történetírói vélemény lelhető fel, melyek mindmáig döntően befolyásolják a közvélekedést Lajos lengyel királyként gyakorolt uralmáról, s így részletesebb bemutatásuk megkezdhetetlen a jelen tanulmányban.

A korszak eseményeit értékelő történetírói vélemények két, egymásnak látszólag ellentmondó állítás köré csoportosíthatók: ezek szerint Lajos király egyáltalán nem uralkodott Lengyelországban, ám ennek ellenére a lengyel nemesség *valamennyi* jogát neki köszönheti.⁵ E tömör és határozott értékítéletet a 16–17. században fénykorát élő lengyel nemzeti köztársaság egyik intellektuális szószólója, a Jagelló-kor vége és a Wasa-kor eleje közötti interregnum történetét papírra vető Świątosław Orzełski fogalmazta meg.⁶ Orzełski véleménye gyorsan elterjedt kortársai között, a III. Wasa Zsigmond uralma ellen 1606-ban kitört ún. Zebrzydowski-féle nemzeti felkelés dokumentumai között már szerepel.⁷

⁴ PERÉNYI 1962; KOVÁCS–DÁVID 1978; SZOKOLAY 1997; KAPRONCZAY 2000.

⁵ L. a lengyel királyok életrajzait összeállító Andrzej Wýrobisz munkáját: WYROBISZ 1992. 262.

⁶ BEZKRÓLEWIA 17.

⁷ PISMA POLITYCZNE 49.

A lengyel nemesi köztársaság hangadóinak tehát inkább kedvére, mint terhére volt a néhai király emléke. Bár nem helyeselték, hogy – ellentétben az általuk ismert és elismert uralkodói habitussal, mely szinte külön rendként egyfajta közvetítő szerepet játszott a lengyel fő- és köznemesség között – Lajos nem vett részt aktívan a belpolitikai események alakításában, valamennyi vélt vagy valós, ősi és szerzett jogukat tőle származtatták.

E két állítás később sem kopott ki a lengyel nemzeti emlékezetből, magyarázatuk azonban gyökeresen megváltozott 1795 után. Nem szorul bővebb ismertetésre, hogy 1795-ben Lengyelországot három nagyhatalom osztotta fel egymás között. Így Közép-Európa hajdan legnagyobb kiterjedésű, s a kora újkorban meghatározó politikai erőt képviselő országa közjogi szempontból hosszú időre megszűnt létezni. Ennél fogva a nemesi köztársaság elitjének hajdani alapvetései a 19. század második felének lengyel történeti irodalmában nyertek új, ezúttal igen kedvezőtlen értelmet: a nem uralkodott, és a nemesség számára alapjogokat biztosító Lajos vált a 18. századi hanyatlás és az állam szétesésének egyik legjelentősebb okozójává.

A 19. század második felének történetírásában a porosz fennhatóságú Gniezónban született Jakob Caróhoz (1834–1904), és az osztrák uralom alatt alkotó kortársához, Józef Szujskihoz (1835–1883) köthető az a nézet, hogy Lajos uralma idegen és káros természetű volt. A haszontalanság, sőt kártékonyosság okait mindkét történettudós abban látta, hogy Lajos egyáltalán nem uralkodott Lengyelországban. A Berlinben és Lipcsében tanult és elsősorban Poznańban működő, németül író, ám lengyelül érző Caro szerint Lajos nem törődött lengyel birtokai kormányzásával, mert „teljesen az európai ügyek kötötték le”.⁸ Ezt Szujski azzal egészítette ki, hogy gúnyosan megjegyezte: Lajos megkoronázása után sietve elutazott Krakkóból, mert „nem tetszett neki a lengyel levegő”.⁹ Minde mellett a távollét és a „nem uralkodás” a történetírásban meggyökeresedett toposzát Caro egészítette ki további két lényeges vonással. E szerint Lajos még arra sem volt képes, hogy „megismerkedjen annak a népnek a nyelvével, melynek boldogsága és boldogulása teljesen az ő kezébe té-

⁸ CARO 1863. 376. „Er war in die europäischen Händel verwickelt.”

⁹ SZUJSKI 1895. 305.

tetett le”,¹⁰ valamint „magával vitte a politikába állandóan beleköttyögő anyját is”, aki gyakorlatilag helyette kormányzott.¹¹

Ez az igen markáns és kedvezőtlen kép gyakorlatilag túlélte a 19. századot, és más történetírók munkájában is meghatározóvá vált. Így például Hóman Bálint is úgy tekintette, hogy Nagy Lajos „lengyelországi uralmának legfeltűnőbb jelensége a lengyel ügyek iránt való mérsékelt, sőt lanyha érdeklődése volt”.¹² A háború utáni magyar történetírásban Eckhart Ferenc csak „múló epizódnak” tekintette az első magyar–lengyel perszonális uniót,¹³ s e véleményt nagyjából osztotta Engel Pál is. Ő Lengyelország Magyarországtól való teljes függetlenségét emelte ki, s megjegyezte, hogy Lajos keveset foglalkozott a lengyel ügyekkel, és hogy uralma – anyja magyar tanácsosai miatt is – idegen uralomnak tűnt.¹⁴

Az uralkodás elhagyogolásának vádját a második világháború utáni marxista történetírás fejlesztette tovább, ám nem csak a marxista történetírók tették magukévá. A lengyel történelem középkori szakaszairól komoly kézikönyveket író Henryk Łowmiańskihoz (1898–1984) köthető az a tétel, hogy a király távolléte anarchiát, hanyatlást hozott, és a központi hatalom meggyengülését vonta maga után,¹⁵ ami szabályszerű felkeléshez, Erzsébet királyné magyar kísérete néhány tagjának megöléséhez is elvezetett.¹⁶ Hasonlóan vélekedett a marxista szemléletű lengyel jogtörténet-kutatás klasszikusa, Juliusz Bardach (1914–2010) is, aki szerint Lajos uralma a királyi hatalom gyengesége miatt az anarchisztikus vonások megerősödéséhez és az államhatalom hanyatlásához vezetett.¹⁷ E véleményt – igaz, néha más felhanggal – mások is képviselték. Így Kazimierz Tymnienicki (1887–1968), aki szerint Lajos csak jelentéktelennek és másodrendűnek tekintettek lengyel koronáját, nem uralkodott ténylegesen az országban,¹⁸ valamint Aleksander Gieysztor (1916–1999),¹⁹

¹⁰ CARO 1863. 378.

¹¹ CARO 1863. 363.

¹² HÓMAN–SZEKFÜ III. 83.

¹³ ECKHART 1946. 98.

¹⁴ KRISTÓ–ENGEL–KUBINYI 1998. 90.

¹⁵ ŁOWMIAŃSKI 555.

¹⁶ ŁOWMIAŃSKI 556.

¹⁷ BARDACH 1963. 380–381.

¹⁸ TYMIENICKI 1961. 145.

¹⁹ GIEYSZTOR 1972. 332.